

บทความวิชาการ

กามนิต พากย์ภาษาไทย :

วรรณกรรมคำสอนเชิงมนุษยนิยมตามคติพุทธ

*Kamanita in Thai Version: Didactic Literature of Buddhist Humanism* \*

วรรณณะ หนูหมื่น

ปร.ด. (ภาษาไทย), อาจารย์, ภาควิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Abstract

**Kamanita** in Thai Version by Sathirakoses and Nagapradipa illustrates its main theme that ordinary people's means to attain the peace of mind must be based on their determination to develop wisdom to the point of being able to rid themselves of a passionate love. The authors use the plot that denotes the conflict between Kamanita's and Vasitthi's

---

\* ปรับและเรียบเรียงจากการนำเสนอใน International Conference on Language, Society, and Culture in Asian Contexts held by University of Hyderabad, India and Mahasarakham University, Thailand on January 6-7, 2010

ขอบคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.กุสุมา รัชมณีย์ รองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สืบพงศ์ ธรรมชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ ที่กรุณาให้ข้อชี้แนะอันเป็นประโยชน์

expectation for consummate love with Vasitthi subsequent spiritual freedom after learning to transform a passionate love into a compassionate love and guiding Kamanita to do likewise. Moreover, this novel emphasizes that one can achieve enlightenment only through training his/her own mind until gaining wisdom to solve problems properly. This self-reliance principle of Buddhist Humanism is portrayed in the contrast of the existence in heaven of Kamanita and Vasitthi as divinities free of all attachments and characterized by celestial wisdom and peace with the struggling in cycle of existence of deities characterized by ignorance and attachments to illusions of magical power and status.

**Keywords :** Buddhist Humanism, cycle of existence

### บทคัดย่อ

กามนิตพากย์ภาษาไทยของเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป แสดงแนวคิดสำคัญว่า หนทางแห่งความสุขสงบของปุถุชนตั้งอยู่บนรากฐานของการมุ่งมั่นพัฒนาปัญญา จนเรียนรู้ที่จะขจัดความลุ่มหลงในรัก โดยแสดงในโครงเรื่องที่สื่อความขัดแย้งระหว่างความหวังให้รักสมปรารถนาของกามนิตและวาสิฏฐี กับจิตที่เป็นอิสระหลุดพ้นได้เมื่อรู้จักแปรความพิศواسให้เป็นความเมตตาในฐานะกัลยาณมิตร ดังที่วาสิฏฐีช่วยอนุเคราะห์ชี้ทางดับความรุ่มร้อนให้แก่กามนิตภายหลังที่ตนรู้แจ้ง แต่ที่สำคัญที่สุดคือ มนุษย์จะพ้นทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อต้องพัฒนาปัญญาจนล่วงรู้ทางแก้ปัญหา หลักการตระหนักในศักยภาพตนเองเพื่อขจัดความเขลานี้เป็นแนวคิดมนุษยนิยมตามคติพุทธ ที่แฝงในการ

สร้างคู่เปรียบตักกันระหว่างการบรรลุนิพพานมีญาณและจิตสงบของกามนิต และวาสิฏฐีบนสวรรค์ กับการเวียนว่ายในวัฏสงสารของปวงเทพที่ยังเขลา เพราะยึดติดในอิทธิฤทธิ์และสถานะจอมปลอม

**คำสำคัญ :** มนุษยนิยมตามคติพุทธ วัฏสงสาร

## ความนำ

ในบรรดาวรรณคดีไทยที่อิงพุทธศาสนา **กามนิต**ถือเป็นหนึ่งในงานที่ได้รับการยกย่องว่ายอดเยี่ยมในแง่ของความไพเราะคมคายด้านสำนวนโวหาร จนคนไทยจำนวนมากมักเข้าใจผิดคิดว่าเป็นวรรณคดีไทยดั้งเดิมตั้งแต่โบราณ ทั้งที่ความจริง**กามนิต**พากย์ภาษาไทยในปี พ.ศ. 2473 ของเสฐียรโกเศศและ นาคะประทีป เป็นผลงานที่ถอดความภาษาอังกฤษจากThe Pilgrim Kamanita ของ John E. Logie ซึ่งแปลต้นฉบับภาษาเยอรมันของ Karl Adolph Gjellerup นักเขียนชาวเดนมาร์ก ผู้ได้รับรางวัลโนเบลทางวรรณคดีในปี พ.ศ. 2460

ด้วยเหตุที่**กามนิต**เป็นงานแปล จึงมีข้อชวนสังเกตว่า ผู้ศึกษาวรรณคดีมักมุ่งวิเคราะห์สำนวนภาษา ส่วนการผูกเรื่องที่เชื่อมโยงกับพุทธประวัติ ก็ชักนำให้มุ่งค้นหาที่มาเทียบเคียงกับคัมภีร์ในพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก ยังทำให้ผู้ศึกษามักตีความว่า “เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาประเภทโรแมนติค” (ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, 2543:174) โดยเฉพาะชื่อ**กามนิต**ที่สร้างความสับสนทางมโนทัศน์ต่อแก่นเรื่อง ดังที่เสฐียรโกเศศกล่าวว่า แม้มีผู้เล็งเห็นคุณค่าของ**กามนิต**โดยจัดให้เป็นแบบเรียนช่วงปลายทศวรรษ 2480-2500 กระทรวงศึกษาธิการก็ยัง“ขออนุญาตเปลี่ยนชื่อ

จากกามนิตเป็น**วาสิฏฐี** ด้วยเหตุที่“คิดไปในแง่ว่าคงเป็นหนังสือเกี่ยวกับกาม” (“แถลงเรื่อง” ในโอกาส 100 ปี พระยาอนุมานราชชน-พระสารประเสริฐ)

อย่างไรก็ตาม นักวรรณคดีศึกษาจำนวนมาก แม้สนใจ**กามนิต**ที่ดำเนินเรื่องด้วยความเกะเกี้ยวในความรักหรือ“กาม” ก็ยังไม่ได้วิเคราะห์เจาะลึกว่าการผูกเรื่องดังกล่าวสื่อสังขธรรมในแง่คำสอนอย่างไร ทั้งที่ต่างก็รู้ว่าเป็นวรรณคดีพุทธศาสนา ส่วนสำนวนแปลภาษาไทยที่มักเห็นว่าไพเราะ คมคาย ก็แทบจะยังไม่ได้วิเคราะห์ว่าส่งผลต่อการสื่อแก่นพุทธธรรมอย่างไร ประเด็นการศึกษาที่ถูกกละเลียดดังกล่าวนี้จึงควรจะได้วิเคราะห์เพื่อค้นหาสาระของเรื่องอย่างละเอียดลึกซึ้ง

เมื่อพิจารณากามนิตในฐานะที่เป็นวรรณคดีพุทธศาสนา แม้ผูกเรื่องด้วยความเกะเกี้ยวในรักของตัวละครเอกฝ่ายชายกับหญิง แต่ตอนจบที่ทั้งคู่สลัดพันธกิเลสตัณหาจนบรรลุนิพพาน ก็ย่อมเป็นเนื้อหาที่แฝงปริศนาธรรม อันเชื่อมโยงกับแนวคิดมนุษยนิยมตามคติพุทธที่เชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถเอาชนะความเขลาได้ ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาสาระสำคัญของ**กามนิต**พากย์ภาษาไทย โดยพิจารณาเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์ตีความปริศนาธรรมที่สื่อด้วยความเปรียบเชิงสัญลักษณ์ของเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป

เมื่อสำรวจการศึกษากามนิตพบว่า มีประเด็นในการพิจารณาคุณภาพการแปล โดยมุ่งศึกษาวัจนลีลา และงานอีกส่วนหนึ่งเน้นการวิเคราะห์เนื้อเรื่องเพื่อค้นหาที่มาเทียบเคียงกับคัมภีร์พุทธศาสนา ดังสังเขปต่อไปนี้

## การพิจารณาคุณภาพการแปล โดยมุ่งศึกษาวัจนลีลา

ด้วยเหตุที่กามนิตพากย์ภาษาไทยของเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป แม้เป็นงานแปลก็ได้รับการยกย่องว่าสำนวนโวหารวิจิตรและจับใจ นักวรรณคดีศึกษาจึงมุ่งวิเคราะห์วัจนลีลาโดยเทียบเคียงกับฉบับภาษาอังกฤษที่ปราชญ์ทั้งสองของไทยถอดความมา ดังผลการศึกษาของบุญถาวร หงสกุล (2522) ใน “หนังสือเรื่องกามนิต” บ่งชี้ว่าลีลาการประพันธ์ของทั้งเสฐียรโกเศศและนาคะประทีป ยอดเยี่ยมถึงขั้นที่หากไม่รู้มาก่อนว่าเป็นเรื่องแปล อาจเข้าใจผิดว่าฉบับภาษาอังกฤษนั้นแปลมาจากพากย์ภาษาไทย โดยเฉพาะที่ปราชญ์ไทยเลือกสรรคำได้อย่างเหมาะสมกับเหตุการณ์ ในวิทยานิพนธ์ของใจปอง สัมลัม (2532) เรื่อง “การใช้ถ้อยคำแบบกวีนิพนธ์ในเรื่องกามนิต” แสดงให้เห็นว่าสำนวนแปลมีคุณภาพถึงขั้นเป็นกวีนิพนธ์ร้อยแก้วชั้นเลิศ มีลักษณะเด่นในด้านภาษาที่สร้างจังหวะและสัมผัส ใช้โวหารภาพพจน์สร้างบรรยากาศได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ส่วนการพิจารณาสำนวนแปลภาษาไทยเทียบเคียงกับตัวบทภาษาอังกฤษของสุจิตรา จงสถิตยวัฒนา (2532) เรื่อง “เสฐียรโกเศศกับงานแปล : การแปล ‘กามนิต’ ” บ่งบอกว่าปราชญ์ของไทยใช้วิธีการแปล “ใกล้เคียง” ต้นฉบับ โดยเติมต่อ ดัดแปลงและตัดตอนบางส่วน เพื่อสร้างความประสานกลมกลืนกับรากฐานความคิดทางพุทธศาสนาในวัฒนธรรมไทย นับเป็นงานที่เพริศแพร้วทางวรรณศิลป์

อย่างไรก็ตาม แม้ผู้ศึกษาต่างก็ลงความเห็นว่เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปร่วมกันแปล The Pilgrim Kamanita เป็นกามนิตพากย์ภาษาไทยได้อย่างวิจิตรไพเราะ แต่ก็น่าเสียดายที่ยังไม่ได้บ่งชี้ว่าโวหารที่แต่งเดิมนั้นแฝงความหมายโดยสื่อปริศนาธรรมอย่างไร

## การวิเคราะห์เนื้อเรื่องเพื่อค้นหาที่มา เทียบเคียงกับคัมภีร์พุทธศาสนา

การผูกเรื่องกามนิต ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนปลาย อ้างอิงพระธรรมเทศนา และใช้ตัวละครในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา รวมถึงการเปิดและปิดเรื่องด้วยพระสูตรตามขนบวรรณคดีพุทธศาสนา องค์ประกอบเหล่านี้ล้วนกระตุ้นให้วรรณคดีศึกษาจำนวนหนึ่ง มุ่งค้นหาที่มาของกามนิต เทียบเคียงกับคัมภีร์พุทธศาสนา ดังการศึกษาของ ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิ์กุล (2486) เรื่อง “กามนิตสืบเนื่องมาแต่พระสูตรไหน” ซึ่งว่านอกจากข้อความหลายตอนของกามนิตมาจากพระสูตรต่างๆในหลักธรรมพุทธศาสนา ก็ยังมีถ้อยคำจากพุทธวัจนะและชาดก บางตอนได้ไต่มาจากวรรณคดีสันสกฤต ข้อสรุปที่ว่าผู้แปลมีความรู้ลึกซึ้งในพุทธศาสนาและผู้แต่งผูกเรื่องอิงพุทธประวัติได้อย่างชวนติดตาม ก็เป็นผลการศึกษาของกฤษณะ ลีลา (2522) ที่ระบุใน “จดหมายจากคนเดินทาง : อ่านกามนิต คิดถึงสัจจะ ความรักและการแสวงหา” ทั้งนี้กฤษณะยังชี้ว่ากามนิตเป็น “งานโฆษณาชวนเชื่อหลักธรรมของพุทธเจ้า” ความรักที่ใช้ดำเนินเรื่องก็ไม่ต่างจากวรรณคดีพุทธศาสนาที่คุ้นเคย การพิจารณา **กามนิต** ในฐานะ “วรรณคดีพุทธศาสนาประเภทโรแมนติค” ยังเป็นข้อสังเกตของศักดิ์ศรี แย้มนัตดา (2543) ใน “กามนิต” ซึ่งนอกจากประเด็นเรื่องความรัก ศักดิ์ศรียังชี้ว่าแม้กามนิตขึ้นต้นและลงท้ายด้วยพระสูตร แต่ก็ยืนยันว่า “กามนิตมิได้เป็นพระสูตร” ผู้แต่งผูกเรื่องขึ้นเอง โดย “นำข้อมูลบางอย่างมาจากปรัชญาของฮินดู ในตอนสมัยพระเวทบ้าง ปรัชญาทางเถรวาทบ้าง บางส่วนในพระสูตรมหายานบ้าง” (ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, 2543 : 175)

การค้นหาที่มาของกามนิตด้วยการพิจารณาเนื้อเรื่อง ส่งผลในเชิงประจักษ์ว่าวรรณคดีเรื่องนี้ไม่ใช่พระสูตรในคัมภีร์พุทธศาสนา และเห็นแง่มุมอันหลากหลายของนักวิชาการดังกล่าวมาข้างต้น แต่ด้วยเหตุที่วรรณคดีเป็น

เรื่องแต่ง และ“คุณค่าของวรรณกรรมเป็นคนละเรื่องกับความลึกซึ้ง และความแม่นยำทางสังคมศาสตร์” (เจตนา นาควัชระ, 2530:31) การมองข้ามภารกิจของวรรณคดีที่มุ่ง“สื่อสารประสบการณ์ของมนุษย์” (ดวงมน จิตร์จำนงค์, 2543 : 4) ก็อาจส่งผลให้ยังเข้าใจไม่ถึงความหมายของชีวิตอันเป็นคุณค่าของวรรณคดี ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงมุ่งวิเคราะห์ตัวตนของตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและหญิงกับบทบาทของความรักใคร่ที่เกาะเกี่ยวพวกเขาโดยตีความให้เห็นความเชื่อมโยงกับโครงเรื่อง แก่นเรื่อง และไขปริศนาธรรมที่แฝงสาระสำคัญของบทประพันธ์ ดังจะอธิบายผลต่อไป

การอธิบายผลการศึกษาคำครั้งนี้จะวิเคราะห์โดยตีความพฤติกรรมอันสะท้อนลักษณะนิสัยของตัวละครฝ่ายชายและหญิง รวมทั้งศึกษาองค์ประกอบสำคัญของความขัดแย้งที่นำไปสู่โครงเรื่องพร้อมกับค้นหาแนวคิดสำคัญ โดยเรียงลำดับดังนี้ 1) ความรักของกามนิตและวาสิฏฐี : ตัวตอนที่ต่างกัน 2) พันธนาการแห่งรักที่หมายมุ่งครองคู่กัน กับความหลุดพ้นจากราคะ : สภาพะวะของความขัดแย้งที่ประกอบเป็นโครงเรื่อง 3) การค้นหาสัจธรรมด้วยตนเอง ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ชี้แนะอย่างเมตตา : หนทางสู่ความหลุดพ้นอันเป็นแก่นเรื่อง

## 1. ความรักของกามนิตและวาสิฏฐี : ตัวตอนที่ต่างกัน

### 1.1 กามนิต : มีกามนำชีวิต

ชื่อกามนิต ประกอบด้วย กาม+นิต หมายถึง มีความรักหรือความใคร่ นำทาง หากพิจารณาความหมายของชื่อตัวเอกชายที่ผู้แต่งจงใจประกอบสร้างให้โยงถึงพฤติกรรมที่ตกอยู่ในบ่วงกาม ก็ยิ่งเรียกร้องให้เพ่งพินิจนิสัยอันเป็นอัตลักษณ์ของกามนิต สังเกตได้ว่าความปรารถนานำพาชีวิตของกามนิตตั้งแต่

ต้น จุดเริ่มคือความรักต่อวาสิฏฐี ที่ได้เฝ้าเฝ้าพลอดรักกัน ณ ลานอโศกอยู่เสมอ ถึงขั้นหลงใหลในกามสุข จนกามนิตลงความเห็น ว่า ผู้ที่คิดจะหนีโลก ไม่อยากกลับมาเกิดอีก เป็นคนโง่ วิเคราะห์สภาวะดังกล่าวได้ว่า “ความรักบังตา” ไม่ให้กามนิตเห็นคุณค่าของการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ดังนั้นคนเขลาตัวจริงคือกามนิต ไม่ใช่ผู้ต้องการเป็นอิสระจากวัฏฏะ

สิ่งที่ควรพิจารณาคือ นอกจากกามนิตหลงใหลรักใคร่วาสิฏฐีแล้ว อำนาจแห่งกามยังทำร้ายกามนิตถึงขั้น “หมดกำลังวังชา ... น้ำตาไหลพรากๆ ไม่ยอมกินอาหารทั้งหมด” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป , 2528 :119) หลังจากผิดหวังที่วาสิฏฐีแต่งงานกับสาตาเคียร การจมอยู่กับความมัวเมาในกามกับคณิกาทดแทนความเสียใจ นอกจากไม่ได้ช่วยให้กามนิตคลายทุกข์อย่างแท้จริง ยังเห็นชัดว่ากามนิตยิ่งถลำลึกในบ่วงกาม อันเป็นภาวะของ “กามตัณหา” ซึ่งบ่งชี้ว่าเขลาและขลาด ไม่เข้มแข็งพอที่จะเผชิญหน้ากับความจริงที่เจ็บปวด และไม่ยอมรับว่าความทุกข์เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

อย่างไรก็ตาม ภายหลังที่แต่งงานมีครอบครัวและมั่งคั่งด้วยธุรกิจการค้า กามนิตก็ยังติดยึดในทรัพย์ที่สร้างสมอันเป็น “ภวตัณหา” แต่เมื่อต้นกลัวเข้าใจผิดว่าองค์ลีมาลจะมาทำร้ายตน ก็คิดจะยอมแลกชีวิตด้วย สิ่งที่ควรพิจารณาคือ เมื่อกามนิตอยู่ในสภาวะตกต่ำถึงขีดสุด เผชิญกับความหวาดกลัวการสูญเสีย จึงได้คิด เพ่งพินิจชีวิต บังเกิด “วิภวตัณหา” ว่าตน “เหมือนผลไม้เน่า...เหลือแต่เปลือก” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 174) ทรัพย์ทั้งปวงไม่ได้ทำให้จิตใจและปัญญาแบ่งบานอย่างแท้จริง กามนิตจึงกล่าวว่า “เชิญเข้ามาเถิด...องค์ลีมาล! เฝ้าผละลาญให้ราบลงเป็นเถ้าถ่าน...ถึงร่างกายก็ได้ เเชิญเอาดาบฟันเสียเถิด เพราะมันเป็นศัตรูร้ายต่อข้าเอง เป็นร่างกายที่



หมกมุ่นมัวเมาอยู่แต่กามารมณ์และความโลภไม่มีที่สิ้นสุด” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 175)

นอกจากพฤติกรรมของกามนิตจะสื่อแนวคิดค้นหา 3 ประการ ดังแสดงไว้ข้างต้น การที่เขาหนีต่อการครองเรือนจนบังเกิด“วิราคะ” และตัดสินใจออก“แสวงบุญ”เพราะผิดหวังอย่างยิ่งที่องค์คูสมาลไม่ทำลายกิเลสของตนให้ดับลง ก็ยังแฝงหลักพุทธศาสนาให้ได้ครุ่นคิดถึงการไม่ยึดมั่นรอคอยอำนาจภายนอก แต่เน้นให้พึ่งตนเองและพัฒนาปัญญาจน“เห็นว่าผลสำเร็จที่ตนต้องการและจุดหมายที่ปรารถนา จะเข้าถึงหรือจะสำเร็จได้ด้วยการลงมือทำ” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2549 : 214) การแสวงบุญของกามนิตที่ไม่ใช่เพื่อบรรลุธรรม แม้แสดงว่ายังขาดปัญญา แต่การตั้งต้นหาหนทางเพื่อให้ได้พบกับวาสิฏฐีอีกบนสวรรค์ตามสัญญาต่อกัน ก็บ่งบอกความพยายามของกามนิตที่ลงมือปฏิบัติเพื่อรักษาปัญญา พร้อมกับที่ชี้ความหลงในโลกียสุขความเขลาดังกล่าว ฮาคูอิน ปรากฏทางเซนกล่าวว่า “มนุษย์มักมีรู้ว่าสัจธรรมนั้นอยู่แนบชิดติดตน จึงออกแสวงหาเสียไกลสุดหล้า” (เซนโค ชิบายามะ, 2546 : 97) หลักธรรมฝ่ายมหายานนี้ชี้ว่ากิจสำคัญอันดับแรกของมนุษย์คือการกอบกู้ธาตุรู้ของตนเอง แล้วจะคลายความดิ้นรนเคว้งคว้างลงได้ เมื่อกามนิตห่างไกลจากหลักธรรมและบาปปัญญา จึงเผชิญหายนะ เขาไม่เพียงถูกวัฏว้าชีวิตตายระหว่างทางที่มุ่งไปหาพระพุทเจ้าให้ไขข้อข้องใจเรื่องสวรรค์ จิตใจก็ยังเกาะเกี่ยวอยู่กับความหวังที่จะได้พบวาสิฏฐีเพื่อครองรักกันในแดนสุขาวดีอีกด้วย กล่าวได้ว่า การติดข้องอยู่ในกิเลสของกามนิตเป็นสภาพที่ไม่ต่างกันนักกับการใช้สัญลักษ์ณวัฏว้าเพื่อสื่อสภาวะที่ขาดสติตนเอง

## 1.2 วาสิฏฐี : รักอันเป็นอุดมคติ เสียสละ ซื่อตรงและมีปัญญา

ตัวตนของวาสิฏฐีแฝงนัยของผู้มีปัญญาด้วยความหมายของชื่อ ที่เป็นเหล่ากอของฤาษีวชิรฐีที่หลักแหลม ทั้งนี้คุณสมบัติของวาสิฏฐียังปรากฏเด่นชัดในแง่ความงามกับความดีที่ผสมผสานกัน นางไม่เพียงมีรูปโฉมงดงามจนกามนิตหลงรักตั้งแต่แรกเห็น ท่าทีวิถีปฏิบัติยังถือเป็นกุลสตรีอีกด้วย ถึงแม้มีใจต่อกามนิตก็ไม่แสดงออกอย่างไรอย่างอาย ที่น่าสนใจคือมโนทัศน์ต่อความรักที่บ่งชี้ว่าวาสิฏฐีมีปัญญาและอารมณ์ลึกซึ้ง ดังที่กล่าวว่า “ความรักแท้จริงต้องสามารถต้านทานพิษแห่งชีวิต และต้องเต็มใจยอมล้มล้มรสที่ขมขื่นที่สุด เพื่อเสียสละให้ผู้ที่เรารักคงชีพอยู่” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 63)

การไม่ปฏิเสธความทุกข์ในรัก นอกจากบ่งบอกความเข้าใจชีวิต ยังชี้ว่าวาสิฏฐีไม่หวั่นไหวง่ายกับความขมขื่น กล่าวเผชิญทุกข์เพื่อคลายความเศร้าหมองให้คนรัก ซึ่งบ่งบอกว่ามีความเสียสละเป็นพื้นฐาน ดังนั้น ความรักของวาสิฏฐีก็พัฒนาเป็นความเมตตาในที่สุด สังเกตได้ว่า ด้วยหลักการแห่งรักที่ “เต็มใจ...ขมขื่น” เพื่อให้คนรักคลายทุกข์ วาสิฏฐีจึงยอมทรมานใจ ขอร้องให้กามนิตกลับบ้านเมืองไปกับราชทูต เพื่อไม่ให้ถูกลอบทำร้ายอีก

นานนับปีที่วาสิฏฐีรอคอยกามนิตอย่างซื่อตรงต่อความรัก การบอกความจริงให้พ่อแม่รู้โดยไม่หวั่นที่ถูกลงโทษ บ่งชี้ความมั่นคง และเด็ดเดี่ยวอย่างยิ่งที่ยอมตายหากต้องแต่งงานกับสาตาเคียรตามที่ถูบบังคับ แต่แล้ววาสิฏฐีก็ถูกหลอกจนเชื่อว่ากามนิตตายแล้ว จึงแต่งงานกับสาตาเคียรทดแทนบุญคุณพ่อแม่ทั้งที่ไม่เต็มใจ คุณธรรมของวาสิฏฐียิ่งเด่นชัด โดยเฉพาะในยามที่เผชิญกับความขัดแย้งรุนแรงในชีวิต เมื่อรู้ความจริงที่องค์คุลีมาลแจ้งว่ากามนิตยังไม่ตาย สิ่งที่ควรพิจารณาคือ ความคับแค้นใจที่ซับซ้อนเกี่ยวกับความรู้สึกผิดที่

คิดจะฆ่าสามีเพื่อล้างแค้นที่หลอกหลวงตน กับความละล้าละลังในการตัดสินใจ ย่อมชี้ว่าวาสิฏฐียังมีสำนึกผิดชอบชั่วดี

หลักการที่ยึดถือให้คนรักเป็นสุข ยังเห็นในความเสียสละ รู้จักคิดของ วาสิฏฐีที่ไม่ข้องเกี่ยวสานสัมพันธ์กับกามนิตต่อไป เพราะคำนึงถึงความ แตกแยกในครอบครัวของชายที่ตนรัก และไม่คิดทำลายน้ำใจภรรยาทั้งสองของ กามนิต รวมทั้งเป็นห่วงไม่ยอมทำให้กามนิตลำบากใจ ความรู้คิดของวาสิฏฐี แฝงคิดว่า ความเติบโตทางปัญญาเพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ ยังต้อง ประกอบด้วยคุณธรรมเป็นส่วนสำคัญ จึงจะเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ นำพาสู่โมกข ธรรม สำหรับวาสิฏฐี องค์กรีมาลช่วยชี้ให้ได้สดับเทศนา จนเพียรศึกษาธรรม กับพระพุทธองค์ว่าครั้งปี และบวชเป็นภิกษุณี “เห็นแจ้ง” ในความเศร้าหมอง ของตน

กล่าวได้ว่า การเล็งเห็นสัจธรรมของวาสิฏฐีเป็นผลของการเรียนรู้ตาม คติพุทธที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้ขัดเกลาตนเองได้และสอนได้ ที่สำคัญคือ “ต้อง พึ่งตนเองและกระทำด้วยความเพียรพยายาม ไม่รอคอยโชคชะตา” (พระ พรหมคุณาภรณ์, 2549 : 214) การครุ่นคิดที่วาสิฏฐี ค้นพบว่า “ถ้าความรักยัง หนาแน่นมาก ความทุกข์โศกเศร้าก็ยิ่งทับถมหนัก” (เสฐียรโกเศศและนาคะ- ประทีป, 2528 : 421) นับเป็นการวิวัฒน์ด้านความรู้ตามแนวคิดมนุษยนิยมอีก ด้วย ถึงแม้เมื่อสิ้นใจ วาสิฏฐีจะยังขมความรักความอาลัยให้สิ้นไปเสียทั้งหมด ไม่ได้ แต่การครองรักบนสวรรค์ที่เคยยึดมั่นในสัญญา ก็ไม่ใช่จุดหมายหลักอีก ต่อไป สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าคือเธอมุ่งสู่ความเป็นอิสระ พ้นจาก “ศัตรูภายใน” คือ กิเลส ซึ่งบ่งชี้ว่าปัญญาของวาสิฏฐีออกงามขึ้นในช่วงสุดท้ายของชีวิต

## 2. พันธนาการแห่งรักที่หมายมุ่งครองคู่กัน กับความหลุดพ้นจากราคะ : สภาวะของความขัดแย้งที่ประกอบเป็นโครงเรื่อง

ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ากามนิต เน้นการแสดงความเกะเกี้ยวติดข้องในความรักของกามนิตกับवासिष्ठी โดยเชื่อมโยงให้เห็นผลของกามหรือความปรารถนาที่ต่างกัน กล่าวคือ แม้ทั้งคู่ต่างเป็นทุกข์ที่พลัดพราก ปฏิกริยาต่อความเศร้าหมองก็ตรงข้ามกันในจุดจบของชีวิต โดยกามนิต มุ่งหวังให้ได้สมรักบนสวรรค์ ส่วนवासिष्ठीรู้แน่ว่ารักไม่ใช่เป้าหมายของชีวิต สภาวะขัดแย้งของการตกอยู่ในมายากับความหลุดพ้น ซึ่งประกอบเป็นโครงเรื่อง หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งก็จะพบความหมายแฝงอยู่ในฉากเหตุการณ์ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ การพรรณนาความโศกของธรรมชาติที่ปราชญ์ไทยทั้งสองเพิ่มเติมจากสำนวนภาษาอังกฤษ มิใช่เพียงเพราะประทับใจในความวิจิตรของบุคคลวัต หรือ“พยายาม...สร้างความงามเชิงวรรณศิลป์ให้ครบถ้วนสมบูรณ์”เท่านั้น (สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, 2532 : 28) แท้จริงอาการหวนไหวของสรรพสิ่ง แม้ยังถือว่าติดข้องอยู่ในความทุกข์ อันเป็นสามัญลักษณะที่หลงในมายา แต่ที่น่าสนใจยิ่งกว่าก็คือ ความโศกของธรรมชาติที่รับรู้การสิ้นสังขารไปพร้อมกับความหลุดพ้นในภาวะนิพพานของพุทธองค์ ถือเป็นปฏิกริยาที่ร่วมกันสื่อสัจธรรมของกฎไตรลักษณ์ ที่สรรพสิ่งไม่เว้นแม้กระทั่งพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคล สังขารก็ย่อมเสื่อมสลายเป็นอนิจจัง เชิญทุกขังและว่างสูญไม่มีตัวตนเป็นอนัตตา ดำเนินไปตามสังสารวัฏแล้วหลุดพ้นเป็นนิพพาน กล่าวได้ว่าธรรมชาติร่วมกันแสดงความเปลี่ยนแปลงให้เห็นอย่างเด่นชัด แต่น่าเสียดายที่มักไม่เข้าใจความหมายของธรรมชาติ ดังที่พระธรรมปิฎก (2547 : 2 , 23) ตั้งข้อสังเกตที่ชวนให้ครุ่นคิดถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติว่า ธรรมชาติต่างพร้อมใจ

กันส่งความหมายของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาหรือกฎไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นลักษณะสามัญของสรรพสิ่ง อันเป็นความจริงที่แสดงตัวเองอยู่ตลอดเวลา

ดูเหมือนว่าสังขธรรมที่แสดงออกด้วยธรรมชาติจะยังสื่อไม่ถึงกามนิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกฎไตรลักษณ์ จึงไม่แปลกที่ความเกาะเกี่ยวในตัวตนของवासिฐีจะยังพันนาการให้กามนิต“หวัง”ได้ครองรักกันอีก จิตที่จดจ่อไม่เพียง นำพากามนิตมาสู่สวรรค์หลังความตาย वासिฐีก็ตามมาด้วยเช่นกัน ถึงแม้ความติดช้อนั้นจะไม่ใช่พลังเหนียวแน่นสำคัญเท่ากับการมุ่งมาเจริญภาวนาสติเพื่อพัฒนาปัญญา แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความรักของทั้งคู่มีพลังเกาะเกี่ยวถึงกัน ดังที่เมื่อได้สูดกลิ่นปาริชาติบนสวรรค์ กามนิตและवासिฐีก็ย้อนระลึกได้ว่า “ไม่ว่าจะเป็นชาติใด จะได้รับสุขหรือตกทุกข์ ความรักของทั้งสองคงมีน้ำหนักเท่ากัน เป็นอย่างเดียวกันทุกๆชาติ” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 283) อาจวิเคราะห์แฉกคิดที่แฝงเร้นได้ว่าแม้ความรักที่แน่นแฟ้นของทั้งคู่มีพลังนำพาให้ได้มาพบกันทุกชาติ แต่ความรักที่ติดช้องอยู่ก็เป็นเหมือนพันนาการไม่ให้ทั้งคู่หลุดพ้นจากสังสารวัฏ โดยเฉพาะกามนิตเมื่อครั้งยังอยู่บนโลก มีชีวิตที่ผูกติดกับ“ความหวัง”ให้สมรักกับवासिฐี ดังที่ได้แย้งพระพุทธเจ้าว่า “ความคิดและความพยายามของมนุษย์ย่อมมุ่งหาความสุขความบันเทิง เมื่อไม่มีชิ้นอะไรล่อใจให้หวังเสียก่อน ก็ไม่พยายามเท่านั้น ...เมื่อพยายามย่อมมีหวัง แต่นี่พยายามไปหาความหมดหวัง เราจะไม่ต้องทำความพยายามให้ลำบากมิดีหรือ?” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 206)

สำหรับกามนิตการแสวงบุญไม่ใช่หนทางเรียนรู้ธรรม เข้าใจชีวิต แต่มีจุดหมายเพื่อได้ครองรักกับवासिฐีบนสวรรค์ เป็น“บำเหน็จที่ลงทุนเพียรเหนื่อยยากมา” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 205) จึงไม่แปลกที่เขาไม่เข้าใจภาวะไร้อัตตาหรืออนัตตา ชั่วร้ายยังไม่ยอมรับความจริงของสรรพสิ่ง

คำอธิบายความเสื่อมสลายของดอกไม้สวรรค์ที่วาสิฏฐีอ้างพุทธพจน์ว่า “มีเกิดก็มีตาย ถึงแก่ความทำลายไปจนสิ้น เหมือนกับสวนในโลก และดอกไม้ในสวรรค์ย่อมร่วงโรยไป” กามนิตจึงได้ว่า “ใครเป็นผู้กล่าวความข้อนี้ อันทำลายความหวังเสีย?” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 292) และด้วยความปรารถนาจะครองรักกันนิรันดร์ กามนิตจึงขอให้วาสิฏฐีร่วมกันเพ่งจิตจนทั้งคู่ไปปฏิสนธิเป็นเทพประจำดาวเผดในพรหมโลก “เพื่อหนีให้พ้นจากโลกที่ตายได้”

อย่างไรก็ตาม ความเสื่อมสลายก็หนีไม่พ้นแม้แต่ในพรหมโลก ดังที่ “กามนิตดูเหมือนจะแลเห็นท่าวมหาพรหมในบัดนี้ ไม่สงักรัศมีรุ่งเรืองเหมือนแต่ก่อน” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 385) วาสิฏฐีจึงอธิบายตามพุทธพจน์ว่า “สูงลิ่วไปจนถึงความสว่างอันล้ำเลิศแห่งสวรรค์ มีเกิดแล้วก็มีดับ จงรู้ได้เถิดว่าความเป็นไปในอนาคตนั้นแล ย่อมดับเสียจนกระทั่งรัศมีมหาพรหม” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 386) แต่กามนิตก็ได้ว่าเป็น “ข้อความทำลายความหวังของโลก” กล่าวได้ว่า “ความหวัง” ที่กามนิตติดยึดก็คืออุปาทานที่เป็นมายา ปิดกั้นไม่ให้เห็นความจริงแท้ของสรรพสิ่ง ภาวะเสื่อมสลายของดอกไม้สวรรค์หรือท่าวมหาพรหม ไม่ใช่สภาวะ “วิปริต” แต่เป็นสภาวะปกติตามกฎอนิจจัง ดังหลักพุทธที่อธิบายว่าแม้เป็นเทพก็กำเนิดจากอำนาจกุศลที่บำเพ็ญบารมีจนกิเลสบางเบา ไม่ได้เป็นอมตะ เช่นเมื่อพระอินทร์องค์หนึ่งจุติองค์ที่ประกอบกุศลถึงพร้อมก็ดำรงตำแหน่งต่อไป จึงกล่าวได้ว่าสรรพสิ่งและเทพตามคติพุทธ ล้วนเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2523:132, 136)

สังกรรมของความเป็นไปแห่งสรรพสิ่ง วาสิฏฐี “รู้แจ้ง” ด้วยการเรียนรู้ธรรมเทศนาตั้งแต่เป็นภิกษุณีอยู่บนโลก จึงไม่วิตกต่อความเสื่อมสลายบน

สวรรค์และพรหมโลก ผลการเรียนรู้ธรรมเห็นยวนำให้วาสสิฐิฐีกล่าวกับกามนิตว่า “ความทะเยอทะยานที่ปรารถนาจะไปเสวยสุขในแดนสุขาวดีนั้นสิ้นไปแล้ว เพราะมีความปรารถนาที่พิเศษกว่า ซึ่งเล็งเห็นด้วยจักขุญาณ” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 363) “จักขุญาณ”ของวาสสิฐิฐิเพ่งพินิจไปที่หนทาง “หลุดพ้น”ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าคือ “กำจัดภพคือความเกิด กำจัดความดิ้นรนแส้อยากและความหลงผิดในมายาให้สิ้น” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 362) ดังนั้นสำหรับวาสสิฐิฐิ “ความโหม่นส ความคับแค้นใจในเหตุที่ความหวังในความรักอย่างยอดเยี่ยมถึงกระทบอุปสรรคพลันละลายไป ในบัดนี้ไม่มีแล้ว” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 363) เป้าหมายที่แท้ของวาสสิฐิฐิคือ นิพพานดังที่เธอกล่าวกับกามนิตขณะที่พรหมโลกจะสิ้นว่า “มีแห่งหนึ่ง ไม่มีความสิ้นไป...ไม่ใช่โลกนี้ โลกหน้า ไม่ตั้งอยู่ในทิศไหน...ไม่มีที่ยึดเกาะเกี่ยว ...เรียกว่าพระนิพพาน เป็นของลึกซึ้งนี้เห็นเอาด้วยยาก นึกรู้ตามด้วยยาก ...เป็นของประณีตละเอียด เพราะระงับสังขารทั้งปวง เพราะสลัดคิณกิเลสทั้งปวง เพราะสิ้นความแส้อยาก จึงเป็นที่สงบเยือก เป็นที่ดับเย็นสนิท” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 446)

สาระสำคัญที่แฝงให้คิดคือ เป้าหมายสูงสุดของตัวเอกทั้งสองในขณะนี้ที่เลือกต่างกันระหว่างความหวังให้สมรักนิรันดร์ กับความหลุดพ้น แม้เป็นความสุขอย่างตรงข้ามในระดับโลกียะกับโลกุตระ แต่ความสุขในโลกียะก็วิวัฒน์เป็นความสงบได้ ดังที่เห็นในจิตของวาสสิฐิฐิ นั้นหมายความว่าจิตและปัญญาที่สูงส่งไม่ได้ห่างไกลเกินการเรียนรู้พัฒนาของปุถุชน ตามที่ปรัชญาพุทธศาสนาและหลักมนุษยนิยมเห็นคุณค่ามนุษย์ในเชิงสร้างสรรค์ด้วยตนเอง

### 3. การค้นหาสัจธรรมด้วยตนเอง ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ชี้แนะอย่าง

เมตตา : หนทางสู่ความหลุดพ้นอันเป็นแก่นเรื่อง

วิถีปฏุชนที่แสดงในกามนิต สื่อว่าความรักเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต นอกเหนือจากพันธนาการมนุษย์ หากมีความจริงใจ มันคงอย่างแน่วแน่ คติที่ได้ก็คือความรักย่อมส่งอันสงส์ถึงกันด้วยพลังจิตอันบริสุทธิ์แห่งสัจจะ ดังที่กามนิตกล่าวว่า “ขอความเจริญจงมีแก่หล่อนเถิด ที่ความรักของหล่อนชักนำให้ขึ้นมาอยู่บนนี้ได้” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 445) สำหรับวาสิฏฐีนั้น แม้อำนาจของความรักเป็นส่วนหนึ่งที่พาเธอสู่แดนสวรรค์ แต่ด้วยเหตุที่เคยพลัดพรากจากรัก ความเจ็บช้ำจึงเร่งเร้าให้หาทางระงับความปวดใจ จนได้ค้นพบว่าธรรมะเป็นโอสถที่เยียวยายาบาดแผลให้ทุเลา กล่าวได้ว่าความบางเบาในทุกข์แห่งรักของวาสิฏฐี บังเกิดขึ้นได้ไม่ใช่เพียงเพราะการเพ่งพิจารณาต่อชีวิตด้วยตนเองเท่านั้น ดวงปัญญาที่ส่องให้เห็นเหตุและทางดับทุกข์ ก็ฉายขึ้นได้ด้วย ความเมตตาของพระพุทธองค์ที่เทศนาให้คิดว่ “บุคคลจะหนีทุกข์ไม่พ้น ตราบใดยังปล่อยให้ความดันรนนิ่งอองงามอยู่เสมอ ชวนเกิดความปรารถนาต่อ...ตราบนั้นทุกข์ก็ยังคงทับถมหนาแน่นอยู่” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 362)

ดังนั้นแง่คิดที่มุ่งสื่อก็คือ ความหลุดพ้นย่อมต้องอาศัยความอนุเคราะห์ของผู้อื่นประกอบด้วย แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ตัวเองต้องพินิจต่อชีวิตอย่างใคร่ครวญจนเห็นสัจจธรรม ดังที่ก่อนพรหมโลกจะสิ้นไป วาสิฏฐีได้ “เพ่งจิตแน่วแน่” ให้กามนิตเห็นภาพพระพุทธรเจ้า ผู้สั่งสอนชี้ทางหลุดพ้นให้เธอ “และขณะที่ได้เห็นพระรูปนี้อยู่เฉพาะหน้าแล้ว วาสิฏฐีบังเกิดความรู้ สิ้นความกระหายอันหมักหมมและความทุกข์อาลัย” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528: 447) แล้วเธอก็ “อันตรธานวับไป” สู่ภาวะนิพพาน (เสฐียรโกเศศและ



นาคะประทีป, 2528 : 448) เห็นชัดว่า “ความรู้” เป็นคุณสมบัติที่เน้นให้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่ขจัดความเขลาได้จนไม่ยึดมั่นในสิ่งไร้แก่นสารสามารถหลุดพ้นจากพันธนาการแห่งอุปาทานได้ลุล่วง

หากพิจารณาภาพพระพุทธรูปเจ้าที่วาสสิฐีเพ่งจิตให้กามนิตเห็นวิเคราะห์ได้ว่า ไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์แห่งความรักความเมตตาที่เป็น “พินัยกรรมทางปัญญา” ยังเป็นกุศลเจตนาที่มีพลังโน้มน้าวจิตให้กามนิตพิจารณาห้วงธรรมของชีวิตว่า “วาสสิฐีได้สิ้นชาติสิ้นภพไปแล้ว ล่องไปในสถานะที่ไม่มีเชื้อเกิดเหลืออยู่เลย” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 456) ถึงแม้ตนจะเพ่งจิตเพื่อก่อกำเนิดเป็นท้าวมหาพรหมก็ย่อมกระทำได้ แต่เมื่อไม่มีวาสสิฐีผู้งามเลิศและดีเลิศแล้วจะมีผลดีอะไรในความเกิดมีชีวิตอยู่? มีประโยชน์อะไรด้วยชีวิตของท้าวมหาพรหมที่ต้องล่องไปเหมือนกัน? ” ครั้นแล้วกามนิต “ก็ยึดเอาพระพุทธรูปไว้ใตมโนธาตุแน่นแฟ้น มุ่งแต่วิถีที่จะไปสู่ความสิ้นแห่งทุกข์” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 456) จึงลงความเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดแก่กามนิต ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความตั้งใจและความเมตตาของวาสสิฐีที่จะชี้ทางหลุดพ้นให้กามนิต ขณะที่การคิดได้จนเห็นความจริงก็บ่งชี้พัฒนาการทางปัญญาของกามนิต ที่สามารถปลดปล่อยกิเลสตัณหาอันรัดรั้งออกได้ ซึ่งเป็นไปตามแนวคตินุชฌายนิย “ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพทั้งทางกายและใจได้อย่างเต็มที่” (ทศนีย์ นาควัชร, 2539 : 3) โดยในทางคติพุทธถือว่าการเอาชนะอวิชชาหรือความเขลาเป็นการบำเพ็ญบารมีตามแนวทางพระโพธิสัตว์

เมื่อพิจารณาความรู้แจ้งของกามนิต พบว่าถูกขบเน้นให้เห็นเด่นชัดด้วยองค์ประกอบทางวรรณศิลป์ ที่แสดงความตัดกันอย่างตรงข้ามระหว่างความเร่าร้อนในสังสารวัฏของ “ดาวเทพ” และแม้ถึงท้าวมหาพรหมเองต่างแท้ซึ่ง

ยินดีปรีดาต้อนรับวันใหม่แห่งพรหมโลก” แต่กามนิตกลับสังเวชในความเขลาที่ แม้แต่ปวงเทพยังสำราญ ติดข้องในสังสารวัฏ “เพราะไม่รู้แจ้งซึ่งความจริง” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 457)

หากพิจารณาให้ลึกซึ้ง ความตัดกันระหว่างแสงสว่างของวันใหม่ใน พรหมโลก กับแสง“ริบหรี่หน้กลองเรื่อยไปจนดับวูบไม่มีเหลือ”ของดาวเทพ กามนิต สื่อความหมายว่า“ความดับ”ของกามนิตที่แท้ก็บังเกิด “ดวงปัญญา” ส่องแสงจรัสยิ่งกว่า “รัศมีท้าวมหาพรหม” ซึ่งแม้เปล่ง“แสงมีอำนาจพอที่จะให้ สกโลกนับด้วยแสนโกฏิถูกเป็นไฟ” ก็ยังไม่เห็นทางหลุดพ้น นับเป็นความเขลา ของท้าวมหาพรหมที่ยังไม่รู้ตัว ดังที่หาคำตอบไม่ได้ว่าเหตุใดดาวกามนิตจึง ไม่รับแสงจากตน และยังมีข้อสงสัยว่า“มีความสว่างที่รุ่งเรืองกว่าตนหรือ” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 458-459)

ในแง่ปริศนาธรรมที่สื่อความหมายถึงนิพพาน ยังแสดงในรูปความ เปรียบเชิงสัญลักษณ์ ดังความหลุดพ้นในสภาวะว่างเปล่า “อันตรธานวับไป” ของवासिष्ठी ก็ถือเป็นเครื่องหมายแทน“อนุภาติเสสนิพพาน” ซึ่งเป็น ปรากฏการณ์ที่กระตุ้นให้กามนิตได้คิดจนค้นพบสังขธรรม ติความได้ว่านิพพาน จะบรรลุได้ ก็ต่อเมื่อปราศจากความเกาะเกี่ยว ติดข้องในรักหรือความ ปราภรณ์า ดังนั้นการอันตรธานไปของवासिष्ठी นับเป็นสัญลักษณ์ของความว่าง เปล่า ที่ปราศจากกามพันธนาการ จึงบรรลุนิพพานได้สำเร็จ

ส่วนภาวะดับเย็นสนิทของกามนิตก่อนหลุดพ้น ที่สื่อด้วยความเปรียบ เเชิงสัญลักษณ์ว่า เหมือน“แสงไฟในโคมที่ดับ เพราะหมดน้ำมันที่หล่อเลี้ยงไว้ ivenหายาดสุดท้าย” (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2528 : 459)ก็สอดคล้อง กับความหมายตามรากศัพท์ของนิพพานที่หมายถึงการดับกิเลสตัณหาและกอง ทุกข์ (วิสิทธิ์ วิลัยวงศ์, 2533 : 89) ความเปรียบเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าววิเคราะห์

คือความได้ว่า “แสงไฟในโคมที่ดับ” หมายถึงชีวิตที่ดับความเศร้าหมองจากกิเลสตัณหา ส่วน“น้ำมันที่หล่อเลี้ยงไส้ไขว้” ก็เป็นกิเลสตัณหาที่เข้ามาพัวพันให้ก่อเกิดทุกข์ จึงกล่าวได้ว่า องค์ประกอบทางวรรณศิลป์ที่สร้างสรรค์ในกามนิต นอกจากเป็นปริศนาธรรม ยังเป็นกลวิธีที่แฝงแง่คิดได้อย่างลุ่มลึกไม่ด้อยไปกว่าพฤติกรรมของตัวเอกทั้งสองที่กระตุ้นให้ครุ่นคิดถึงคุณค่าของชีวิต ที่ต้องค้นหาสัจธรรมด้วยตนเองและอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยความเมตตา

## สรุป

เมื่อพิจารณากามนิตพบว่า ความโดดเด่นอยู่ที่แม้มีการผูกเรื่องให้ตัวเอกทั้งสองเกาะเกี่ยวในรัก อันแปลกไปจากขนบวรรณคดีพุทธศาสนา แต่ความรักนั้นก็ยังเป็นลักษณะร่วมของมนุษยชาติ ประเด็นที่สำคัญคือ ความรักความใคร่ที่รัดรึงอย่างแน่นแฟ้น มิได้นำมาซึ่งความทุกข์แห่งการติดข้องในกามเท่านั้น ความยึดมั่นในสัจจะที่ให้สัญญาต่อกันยังเป็นอาณิสสแห่งกุศลเจตนาที่เหนียวแน่นให้ได้ถือกำเนิดเป็นเทพและพัฒนาตนจนระงับกิเลสได้ด้วย ในเบื้องต้นถึงแม้มีสภาวะของความขัดแย้งที่กามนิตยึดติดกับความหวังในมาฆะขณะที่ว่าสัทธูรู้คิดได้จนคลายความเศร้าหมองโดยอาศัยหลักธรรม แต่การสร้างคู่เปรียบดังกล่าวก็เป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงเรื่องที่ขับเน้นศักยภาพของวาสิฏฐีตามแนวคิดมนุษยนิยม ส่วนการจุกคิดได้ของกามนิตซึ่งได้รับการอนุเคราะห์ขึ้นมาจากวาสิฏฐี นอกจากย้ำคุณค่าของความรักในฐานะกัลยาณมิตรที่เมตตาตามีความจริงใจต่อกัน สัจธรรมที่กามนิตค้นพบโดยการเพ่งพินิจชีวิตด้วยตนเอง ก็เป็นการเรียนรู้จนเข้าใจความจริงเช่นเดียวกับวาสิฏฐี ซึ่งญาณทัศนะดังกล่าวบังเกิดตามคติพุทธที่อธิบายได้ว่า “การเผชิญทุกข์และเข้าใจทุกข์คือรากฐานของการตรัสรู้...จนมีดวงปัญญา”(ยุค ศรีอารยะ, 2544 : 16)

ในแง่โมติศัพท์ของนิพพานที่แฝงด้วยปริศนาธรรมพบว่าความเย้ายลของสารทางความคิดอยู่ที่องค์ประกอบทางวรรณศิลป์ที่ใช้คู่เปรียบ ดังที่กระตุ้นให้ค้นหาความหมายของสภาวะสุขารั้บ โดยแสดงความต่างอย่างตรงข้ามระหว่างความเจริญของปวงเทพที่ได้เวียนวน ในสังสารวัฏ กับจิตที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นของกามนิต ซึ่งรู้สึกถึงเวลาที่ได้เห็นความเขลาดังกล่าว การแฝงนัย (irony) ถึงความเข้าใจแก่นสารของนิพพานยังสร้างด้วยจินตภาพของความว่างเปล่าไร้ตัวตนและความดับเย็นสนิท ซึ่งชวนให้คิดว่ารัศมีแห่งเทพที่ยังข้องอยู่ในวัฏฏะ กับดวงปัญญาแห่งความหลุดพ้น แสงใดจะเรืองรองส่องให้เห็นความจริง

ในฐานะวรรณคดีคำสอน กล่าวได้ว่ามีความประสานของปริศนาธรรมอย่างกลมกลืนกับหลักคิดที่แสดงผ่านเส้นทางชีวิตของปฤชณะว่า แม้ประสบการณ์ทางอารมณ์โดยเฉพาะความรักความเมตตาจะช่วยชี้นำปัญญาได้ แต่การค้นพบสัจธรรมย่อมต้องเพ่งพินิจด้วยตนเองและการบรรลุสภาวะอิสระก็ต้องพ้นจากอำนาจแห่งกาม

## เอกสารอ้างอิง

- กฤษณะ ลีลา. 2522. “จดหมายจากคนเดินทาง : อ่านกามนิตคิดถึงสัจจะความรักและการแสวงหา” , **ปจรรยสาร**. 7 (กรกฎาคม-ตุลาคม), 87-96.
- เจตนา นาควัชระ. 2530. “ศัตภูที่สิ้นไหล : แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย” , **ในทางอันไม่รู้จบของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์**, หน้า 3-33. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.

ใจปอง สัมลิม. 2532. “การใช้ถ้อยคำแบบกวีนิพนธ์ในเรื่องกามนิต”

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย  
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เซนไค ชิบายามะ. 2546. **ดอกไม้ไม่จ้านรจ์**. แปลจาก A Flower Does Not  
Talk . โดย พจนา จันทรสันติ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมล  
คีมทอง.

ดวงมน จิตรจำนงค์. 2543. “แนวคิดสำคัญของกวีนิพนธ์ไทย  
ในยุคโลกาภิวัตน์” , **สงขลานครินทร์ฉบับมนุษยศาสตร์และ  
สังคมศาสตร์** . 6 (มกราคม-เมษายน) , 1-13.

ทัศนีย์ นาควัชร. 2539. **วรรณกรรมเอกยุโรปยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ**.  
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญถาวร หงสกุล. 2522. “หนังสือเรื่องกามนิต”, **รามคำแหง**. 6 (มกราคม),  
118-125.

พระธรรมปิฎก. 2547. **ไตรลักษณ์ : อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา**.  
กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์. 2549. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ :  
สหธรรมิก.

ยุค ศรีอารยะ. 2544. **มายาโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ : โครงการวิถิทธศน.

วิสิทธิ์ วิลัยวงศ์. 2533. “มโนทัศน์เรื่องความเป็นอนัตตาของนิพพานในพุทธ  
ปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา  
ปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี ไยมั่นดา. 2543. “กามนิต” ,ใน **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**,  
หน้า174-178 .กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา. 2532. “เสฐียรโกเศศกับงานแปล : การแปล  
‘กามนิต’ ” ,**ภาษาและวรรณคดีไทย**. 6 (เมษายน) , 21-29.

สุนนชาติ สวัสดิกุล, ม.ร.ว. 2486. “กามนิต”สืบเนื่องมาแต่พระสูตรไหน.  
กรุงเทพฯ : เลียงเชียงจงเจริญ.

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป. 2528. **กามนิต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :  
มติชน.

อุดม รุ่งเรืองศรี. 2523 . **เทวดาพระเวท**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.